

ÜZENETEK JÉGORSZÁGBÓL

A *Nyugat* 1924—1925. évfolyamaiban Lányi Saroltának hét olyan verse található, amelyek szenzációként hatottak a maguk idejében, s amelyeket irodalomtörténetünknek is érdemes újra felfedeznie. Az értő kortások számára azért voltak e költemények különleges csemegék, mert tudták: írójuktól nemrég búcsúztak el, az már messze, a titokzatos Szovjetországra földjén él, emigránsként. A mai kutatók és olvasók számára viszont azért fontosak e költemények, mert nemcsak a *Nyugat*, de az emigrációs irodalom még megíratlan történetét is új adatokkal, árnyalatokkal gazdagítják.

Hét vers: az *Apám*, a *Lányom*, az *Ijjakhoz idősen*, az *Ajándékos évek tüntén*, a *Hajnali elégia*, az *Este a város határán* és a *Fölbresztő álom* — elenyésző töredék az életműben, a folyóirat történetéhez képest pedig csupán apró adalék.

Gombhoz keressünk kabátot, amikor mégis külön szólunk róluk? Vagy valóban olyan a súlyuk, hogy megérdemlik a megkülönböztetett figyelmet?

Úgy gondolom, nem azért kell foglalkozni velük, mert szokatlan időben és helyen láttak napvilágot, s kettő közülük filológiai felfedezést is jelent, hanem azért, mert tartalmuknál fogva is jelentősek: egy életmű ellentmondásokkal teli fordulóját dokumentálják, s az életművön túlmutatva a szocialista irodalom kialakulásának problematikáját is szemléletesen példázzák.

Lányi Sarolta 1922 júniusában távozott Magyarországról. Nem volt könnyű lépés: kiszakadni az anyanyelv éltető melegéből. Különösen számára nem volt az, mert ezt külső kényszer nélkül, önként tette. 1922-ben már nem volt közvetlen cenzúra, Lányi viszonylag szabadon publikált; pályatársak, barátok vették körül: Osvát, Kosztolányi, Tóth Árpád, a *Nyugat*-ban kibontakozott költészetének értői és hívei. Nemrég jelent meg *Napjaim* című verskötete, amely meleg elismerésben részesült: Füst Milán méltatta a folyóiratban.

Mégis hívta a sors, az önként vállalt sors: férjét, Czöbel Ernőt követte, akit az ellenforradalom börtöneiből 1922 áprilisában cseréltek ki a Szovjetunió területén élt volt hadifogoly tisztékért. Amikor május 9-én megrendezték búcsúestjét a Zeneakadémián, tudta, utoljára találkozik azzal a körrel, amely szerette és becsülte költészetét. Búcsúverse, a *Távolodó ének*, amelyet ezen az estén szavaltak el először, tele van ellentmondással: kín és öröm, halálhangulat és bizakodó életkedv keveredik benne. A bujdosó énekek hangulatát árasztó első versszakokból elfojtott zokogás árad:

*Keserű fuvolám
Kiesik a számból.
Elmegyek meghalni
Ebből az országból.*

...

*Fiatal kincseim
Már úgyis elszórtam,
Halovány gyöngyeim
Villognak a porban.*

A fájdalom és lemondáson azonban végül mégis átsüt a vigasz, a remény: férjét követi, családját, szerelmét:

*Am hív a halálnál
Erősebb szeretet,
A szomorúságból
Az vált meg engemet.*

...

*Keserű fuvolám
Kiesett a számból.
Elmegyek szeretni
Ebből az országból.*

Szónoki kérdés lenne, ha feltennénk, vajon valóban meghalt-e ez az éltető közegéből kiszakadt költészet, amelyet Tóth Árpád olyan megrendült szavakkal méltatott a búcsúesten: »A Nyugat költői megújhódást hozó évtizedében a lírai közvetlenséget, a póznélküliséget áhítoztuk a legjobban, és csaknem a legeredménytelenebbül... És Lányi Sarolta ezt hozta magával, már pályafutása legelső állomására... Ez a fiatal lány tanította meg az új generációt a keresetlenül is színes és meleg lírai beszédre.«

Tudjuk: nem apadt el ez a költészet. Az igazi költő nem hallgathat el soha, legfeljebb csak szava válik visszhangtalanná. S Lányira ez a keserű, előre látott osztályrész várt hosszú éveken át. Nemcsak szava vált visszhangtalanná, hanem bizonyos mértékig élete is.

Mit tehetett 1922-ben Szovjetországban az a költőnő, aki egy polgárosult életformából került át a polgárháború utáni évek nélkülözésébe, aki számára nemcsak az új környezet, de az ott beszélt nyelv is idegen volt; aki viszont ugyanakkor tudta és látta, hogy mindez történelmi szükségesség, a férje és az általa vallott eszmék konkrét megvalósulása, az eszmékből kirajzolódó jövő, kezdete, kibontakozása? S mind-ezen túlmenően az egyetlen életlehetőség a hazájukból kiüldözött magyar forradalmárok számára.

A helyet az új szellemi életben a férj találta meg hamarabb. Kierkezése után a Marx—Engels Intézet munkatársa lett, minden idejét, energiáját a klasszikusok megismerése, tanulmányozása, kéziratának összegyűjtése, kiegészítése, majd sajtó alá rendezése foglalta le. Felesége, aki fél évvel utána érkezett ki, nem tudott bekapcsolódni azonnal az új ország lüktető véráramába. Nemcsak nyelvi akadályok miatt, hanem egyszerű prózai okok miatt is: kislányát kellett nevelnie, családját kellett ellátnia.

A régi földesúri kastély, amelyben az intézet volt elhelyezve, nekik is fedelmet adott. A legszükségesebb anyagiakkal őket is ellátták. De az adott körülmények között Lányi Sarolta számára mindez bizonyos mértékű tétlenséget, a hétköznapi szürkeségének való kiszolgáltatottságot jelentette, s ugyanakkor egyre jobban érezhető elszakadást is a férjéért, akit az új munka teljesen lefoglalt.

A magányhoz már régen hozzászokott, hiszen a világháború hónapokra, évekre szakította el őket egymástól, a Tanácsköztársaság forgatagában is kevés idő jutott a családra, hogy a börtönének távolságáról ne is beszéljünk. Ez a mostani magány azonban minden eddiginél súlyosabban szakadt rá, hiszen hiányoztak a pályatársak, az az irodalmi lékör, ami otthon mindig körülvette.

Csoda-e hát, ha a magányt százszerosan érezte s egy bizonyos idő után már kívánta is. A létet »hosszú hólepte« útnak érzi, »bús szivárványnak« »a hóhideg, hófehér színben«. Sorsát pedig »tétova lábnomnak« e hóban, céltalannak, pusztulásnak. (*Lábnym*)

Mint első verskötetének címében is vallotta: a költészetet, a verset mindig *ajándékként* fogadta: az élet megszépítő, lelket emelő ajándéka-ként. A »hóhideg, hófehér síkon« verse is fagyossá válik. Címében: *Aján-*

dékos évek tüntén a szépség, a harmónia, elapadására utal. Nem várja »új zene zendültét«. »Új mámort — vallja — már a halál adhat csak, a nagy biztosság. Amíg élek, a csendemet őrzöm. Utolsó hús menedék ez nekem.«

A csend, a magány — menekvés a jelenből a múltba, a gyerekkorba, amely tudat alatt ott lüktet mindkét verse hexameterjeiben, ott kísért gondtalan lányságát felidéző hajnali álmaiban (*Fölbresztő álom*) s azokban a szárnyas emlékekben, amelyek pályakezdését, lázadó társait keltik életre. (*Ifjakhoz idősen*)

A magányt, az elhagyatottság érzését csak fokozza a váratlan hír: apja halála. A feltóduló emlékekben őt, a halottat, érzi élőnek, s önmagát, az élő, céltalannak, halottnak. (*Apám*)

De még itt a magány legmélyén is, ahol életének értelmét egyetlen lényben: gyermekében látja viszont (*Hajnali elégia, Fölbresztő álom*), itt is érzi, hogy ez a magány, ez az elszigeteltség nem törvényszerű: nem a körülötte feszülő társadalmi rend kényszeríti rá. Az ok nem kívül, hanem belül, önmagában van. Önmagában: énjének, költői világának akart vagy akaratlan zártságában, elszigeteltségében. Többször is kijelenti ugyan, hogy nem tud kilépni önmagából, hogy »nem várja az új zene zengését« (*Aján-dékos évek tüntén*), hogy idegen tőle a »harcos új rivalgás«. A múlt, a szomorúság parancsszava kirekeszti érzelmi köréből a forradalom »harsabb« melódiáit: fölerzi azok »nagyságos értelmét«, tapasztalja azok »világon át-zendülő« győztes hódítását, — szívéig azonban nem tudnak eljutni. — Mint ahogy régen, egy évtizeddel azelőtt Ady »vérrel pompás« költeményei sem... »Az Ady-versek zengzetét« itt, »idegenbe hullván«, hamvas magányában fogja fel a maga teljességében: — vigaszként, feledésként, a jövőbe menekülésként. S szögyenkezve vallja:

*akkor üres fiatal főmben
csak a maga csörgője hangzott
és attól nem hallottam
a Harangot.*

(*Töredelmes emlékezés Adyra*)

Ez a költemény különösen szembeszökően mutat rá arra, hogy a kényszerűen rászakadt magány egyúttal öneszmélés is, katarzis, amelyben megindult lényének, költészetének teljes újjáértékelése. Nemcsak azokra a soraira kell felfigyelnünk, amelyek azt állítják, hogy »A nagyvilágnak énekes vakkoldusa, / ki magyarul dalol«, hanem az azokat követő, szinte váratlanul kipattanó mondatra is, amely így szól: »s a magyar hályog, ha oszlik szemén, / csodálkozik, és elhallgat szegény«.

E fordulat hirtelen felvillanó fényként világít be magányának igazi mélységeibe. Elárulja, hogy öneszmélése ugyan a múlt újjáértékelését eredményezte, de azt is, hogy az új értékrendszer kialakításához a mércét, az indítékot már új élményeiből, életpasztalataiból meríti. Minden befeléfordulása mellett magánya tehát nagyon is élesen reagál az újra, a forradalom valóságára, amelynek egy-egy életszeletét szinte fotografikus hűség-gel adja az *Este a város határában* c. költeményében. Versszakai filmszerű montázsban mutatják be a változó Oroszország hétköznapi életét: Kupa-lákat látunk, amelyeket »vörösre mart az alkony«, parasztszekerest, aki már irigyen nézi az autók rohantát, katonai tábor »békésen-diadalmas vörös barakkjait«, amelyekre »már-már fölengedő félszszel tekint a polgár«, föld-utakon kanyargó »sársíneket«, amelyek mentén még harisnya nélkül, de már »magas sarkú cipőkben« haladnak gyér csordájú teheneik előtt a paraszttasszonyok. A forradalom változó valósága ez, a NEP korszaké, amelyben újraperzsdül a termelés, a város és a falu újszerű, gyakorlatias gazdasági kapcsolata. Mindez pontos láttelep tárgyaiban, jelenségeiben: értelmileg pontosan felfogott, de még érzelmi tűz nélkül; bizonyos mértékig idegen világ, amelyben a költő még nem érzi otthon magát. Nem azért, mert e világ lényegét érezné idegennek, hanem mert saját helyét, alkotó szerepét nem látja világosan benne.

Egyre határozottabban érzi: ahhoz, hogy a forradalom életető vérkörébe kapcsolódjék, önmagának is át kell alakulnia. Forradalmas pályatársaihoz hasonlóan, el kell hogy dobálja, »mit gyűjtött, tanult«, el kell hogy felejtse, »mi rajta rág, a múltat«. Ahhoz, hogy az ifjakkal »tehetetlen, töretlen« menetelhessen »előre rajban«, ahhoz önmagát is újjá kell formálnia: túl kell lépnie az »édes-bús bilincsen«, a családon, amely ugyan egy adott időszakban egyetlen vigasza és menedéke, ugyanakkor azonban akadály, sőt korlát is a teljesebb közösség felé. (Ifjakhoz idősen)

Amikor 1925 októberében az álom és ébrenlét csodálatos vízióját megteremtő *Fölelőbresztő álom* című verse, amely anyai érzésének fényes deklarációja, a *Nyugat*-ban megjelent, már egy másik — igaz, kéziratban maradt — költeménye is elkészült. Az a költemény, amely költői pályájának egy egészen új szakaszát vezet be, s így kezdődik:

*Vallom, hogy csak a nagy marsot akarom hallani,
S életem kiteljesedett ünnepe volna, ha boldog-komolyan
Jól benn a tömeg legközepében s nem hátul, nem is legelől,
S jaj nem a szélén, honnét leszakadni is lehet,
Jó meleg embersűrűben menetelnék,
Nem nézve jobbra, se balra, s nem, soha vissza.*

A döntő lépést akkor még nem sikerült megtennie. »Bénultan állok. Lábamon meddő évek láncsa csörömpöl« — fejezi be a költeményt. A cél, az új életprogram azonban már készen áll. S később — még sok-sok kín és buktató árán — költői megvalósításához is eljut.

Nincs szándékunkban túlértékelnünk sem az életművön belül, sem a *Nyugat* egykori lírai termésében e szerény versciklust. Úgy érezzük azonban, hogy éles kérdéssel példázza a szocialista irodalmon belül az értelmiségi forradalmároknak azt az igen göröngyös és nehéz útját, amelyen a forradalom eszméjének igaz és értelmes szolgálatát keresték. Lányi Sarolta verseit azért találjuk rendkívül figyelemre méltónak, mert ezt a sorsot, ezt a keresést a maga ellentmondásosságában ridég őszinteséggel és szókimondással tárták fel. Azzal a lírai őszinteséggel, amely költészetében éppen a *Nyugat* hasábjain a tizes évek elején jelentkezett az irodalomban. Ez a költészet akkor, kezdeteiben még csupán az egyéni lét érzelmeit, vonzalmait fejezi ki, egy szűk világot, amelynek líráját méltán hasonlították csobogó patakhoz. »Egyik versében maga is ezüst pataknak mondja költészetét — írta Lányiról Tóth Árpád 1922-ben a már fentebb idézett méltatásában. — S keresve sem találhatunk szebb metaforát jellemzésül. Ez az ezüst patak immár tíz éve teszi zengőbbé muzsikáló hullámaival a magyar Parnasszust, tükrében tíz esztendő sok vidámsága és még több szomorúsága fürdette parti virágait, kék eget, anda holdsugarát és tragikus felhőjárását.«

E patak útja a hazától való elszakadás után jégvilágon haladt át, majd csobogó vize zuhogók és vízesések robajába torkollott: tükre viharfelhőket és villámokat tükrözött, hullámaikat örvények vonták le a mélybe és emelték újra a felszínre. De a hangja mindig tiszta maradt, zengése a magyar költészet színe-javát gyarapította.

Ideje, hogy a maga teljes egészében és mélységében felfedezzük.